

JANUS-ARCOK

ÉRTEKEZÉSEK A MAGYARORSZÁGI LATINSÁG KÖRÉBŐL

– ÚJ SOROZAT –

SZERKESZTI MAYER GYULA ÉS SZOVÁK KORNÉL

2. KÖTET

MTA–ELTE–PPKE ÓKORTUDOMÁNYI KUTATÓCSOPORT

TÖRÖK LÁSZLÓ

JANUS-ARCOK

összeűjtött tanulmányok, recenziók,
fordítások és kommentárok

Szerkesztette
MAYER GYULA

TYPOTEX

Budapest, 2008

A kötet megjelenését a

keretében támogatta:

© Török László, Typotex, 2008

ISBN 978 963 279 020 6

Témakör: *középkori magyarországi latinság, Janus Pannonius*

Kedves Olvasó!

Önre gondoltunk, amikor a könyv előkészítésén munkálkodtunk. Kapcsolatunkat szorosabbra fűzhetjük, ha belép a *TypoKlubba*, ahonnan értesülhet új kiadványainkról, akcióinkról, programjainkról, és amelyet a *www.typotex.hu* címen érhet el. Honlapunkon megismerkedhet kínálatunkkal is, egyes könyveinknél pedig új fejezeteket, bibliográfiát, hivatkozásokat találhat, illetve az esetlegesen előforduló hibák jegyzékét is letöltheti. Észrevételeiket a *velemeney@typotex.hu* e-mail címen várjuk.

Kiadja a Typotex Kiadó, az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Votisky Zsuzsa

A kötetet gondozta: Jutai Péter

Borítóterv: Sain Péter

Terjedelem: 18,3 (A/5) ív

Nyomta a Séd Nyomda Kft., Szekszárd

Felelős vezető: Katona Szilvia

Tartalom

Janus Pannonius (rövid életrajz és előszó)	7
Tanulmányok	13
Catullus-hatások Janus Pannonius költészetében	15
Klasszikus prózai olvasmányélmények Janus Pannonius epigrammáiban	37
Szövegproblémák Janus Pannonius epigrammáiban	53
De Graeco?	63
Janus Hungaricus, avagy filológiai barangolások a Janus-epigrammák magyar fordításainak birodalmában	69
Adalékok a Guarino da Veronát dicsőítő Janus-epigrammák nyelvi-gondolati hátteréhez	99
Scythia tecta	117
Janus (poeta) festivus	119
Janus (poeta) lascivus	133
Elferdített elégiák	149
Recenziók	159
<i>Janus Pannonius: Epigrammata – The Epigrams</i> (Anthony A. Barrett) és	
<i>Janus Pannonius: Epigrammata lasciva – Pajzán epigrammák</i> (Csorba Győző)	161
Vadász Géza: <i>Janus Pannonius epigrammái</i>	169

Fordítások és kommentárok	183
<i>Ad Clementem</i> (Epigr. I. 72) – Kelemenhez (Török László)	185
<i>De signo Amphitryonis</i> (Epigr. I. 121) – <i>Amphitryon jeléről</i> (Kurcz Ágnes)	185
<i>De eodem</i> (Epigr. I. 250) – <i>Ugyanarról</i> (Török László)	186
<i>In Hodum</i> (Epigr. I. 280) – <i>Hódusra</i> (Kardos Tibor)	186
<i>Veris prognosticon</i> (Epigr. I. 98) – <i>A tavasz előrejelzése</i> (Kurcz Ágnes)	187
<i>In Basinum</i> (Epigr. I. 205) – <i>Basinóra</i> (Török László)	188
<i>In arrogantem</i> (Epigr. I. 45) – <i>Egy okoskodóra</i> (Török László)	189
<i>Ad Rubertum</i> (Epigr. I. 50) – <i>Róberthez</i> (Weöres Sándor)	189
<i>In Carolum</i> (Epigr. I. 189) – <i>Károlyra</i> (Bánosi Görgy)	190
<i>De se ipso</i> (Epigr. I. 103) – <i>Önmagáról</i> (Török László)	191
<i>De Lucia</i> (Epigr. I. 141) – <i>Lúciához</i> (Berczeli Anzelm Károly)	192
<i>In eandem</i> (Epigr. I. 207) – <i>Ugyanarra</i> (Török László)	192
<i>De vulva Ursulae</i> (Epigr. I. 306) – <i>Orsolya muffjáról</i> (Török László)	193
<i>De vulva Ursulae</i> (Epigr. I. 321) – <i>Orsolya muffjáról</i> (Török László)	194
<i>Laus Pannoniae</i> (Epigr. I. 61) – <i>Pannonia dicsérete</i> (Török László)	195
<i>Abiens valere iubet sanctos reges Waradini</i> (Epigr. II. 5) – <i>Búcsú Váradtól</i> (Török László)	196
<i>Panegyricus in Guarinum Veronensem</i> – <i>Dicsőítő ének a veronai</i> <i>Guarinóra</i> (Csorba Győző)	203

Klaniczay Tibor	(1923–1992)
Komlowszki Tibor	(1929–1996)
Bollók János	(1944–2001)
Borzsák István	(1914–2007)

Est enim benignum, ut arbitror, et plenum
ingenui pudoris fateri per quos profeceris:
hoc nunc libro laus illis debetur et a me
gratia maior.

Janus Pannonius

(1434. augusztus 29.–1472. március 27.)

Janus Pannonius (Johannes de Chesmicze, Csezmiczei János) 1434. augusztus 29-én (*in die decollationis Iohannis Baptistae*) született a szlavóniai Körös vármegyében, a Belovár közelében fekvő Csezmiczében. Köznemesi rendű apját korán (1440) elveszítette. Anyja, Borbála, elsősorban bátyjától, a Hunyadi János pártfogását élvező Vitéz János váradi püspöktől (1445) kapott támogatást neveléséhez. 1447-ben a 13 éves Janust Vitéz János Ferrarába küldte Guarino da Verona iskolájába. A ferrarai diákok (1447–1454) alatt a tehetséges, zseniális memóriával megáldott pannoniai ifjúból – immár Janus Pannonius néven – a latin nyelvű humanista költészet egyik elismert, európai hírű költője lett.

Életének talán ez volt a legtermékenyebb időszaka: több száz epigrammája, jó néhány elégiája és számos epikus költeménye keletkezett ekkor. Nagy hatással volt költői mintaválasztására, útkeresésére Antonio Beccadelli hírhedt *Hermaphroditusa* (1426), illetve az *Anthologia Planudea*, amelynek mintegy húsz darabját fordította latinra. A görög versfordítások Janus számára egyfajta költői előjátékot jelentettek saját epigrammáinak megírásához is. Valószínűleg Beccadelli versei vezették el a költészetét később mindvégig meghatározó martialisi epigrammákhoz, amelyeknek tematikáját, nyelvi megoldásait tudatosan utánozta, Martialist nyíltan mesterének vallotta. A műfajt érintő valamennyi kérdésben elfogadta és hirdette példaképe esztétikai alapelveit, *aemulus poetaként* a XV. század Martialisa akart lenni. Epigrammáinak sokszínűségével az antik irodalom egészét kívánta újra megszólaltatni. A neolatin költészet legkiválóbb

képviselőit is fölülmúlta irodalmi jártassága: a homéroszi eposzoktól a XV. századi színvonalas humanista alkotásokig szinte minden jeles auktort felhasznált. Tanárát, az idősebb Guarinót, apjaként szerette, számos epigrammában dicsőítette mint a *latin nyelv Camillusát*. Több versben magasztalta a ferrarai Este család tagjait, az udvar ünnepeire, Guarino, illetve Francesco Barbaro lányának esküvőjére epithalamiumokat írt. Mint ünnepelt költő, megrendelésre köszöntötte 1452-es ferrarai látogatásakor III. Frigyes császárt (*Pro pacanda Italia*). Felkérésre írta terjedelmes panégürikoszait is: *Ad Ludovicum Gonzagam* (1450), *Ad Renatum* (1452). A diákevek emlékeit és a tudós humanista tanár portréját örökítette meg az 1450 tájt elkezdett *Guarino-panegyricusban*. Ferrarai elégiáiból még hiányzik a szubjektív, egyéni hang, többnyire a klasszikus retorikai elemek uralják e verseket.

1454–1458 között római és kánonjogot tanult Padovában. Komolyságot követelő új tanulmányai kezdetén versben intett búcsút a költészetnek (*Valedicit Musis*), s ebből az időszakból valóban csak néhány alkalmi versét és a monumentális *Panegyricus ad Iacobum Antonium Marcellum Venetumot* ismerjük, amelynek terjedelme (2923 sor) lenyűgöző ugyan, de nem pótolja a ferrarai évekből megismert életízű epigrammákat. Ugyancsak ekkoriban készült két prózai fordítása Plutarkhosz *Moraliájából*.

1455-ben hazatért, Bécsújhelyen részt vett a császári birodalmi gyűlésen, kapcsolatba került Enea Silvio Piccolominival. 1457-ben elnyerte a titeli prépostságot. 1458-ban doktorált, majd az év májusában Rómában pápai kedvezményeket nyert. Egykori tanulóháza, testvérként szeretett barátja, Galeotto Marzio meghívására Narniba látogatott. Padovában Andrea Mantegna, a híres festő kettős portrét festett róluk, Firenzében fölkereste Cosimo de' Medicit és Poggio Bracciolinit. 1458 nyarán Vitéz János hívására hazatért. Királyi személynök, 1459–1472 között pécsi püspök, 1461–1464-ben a királyné kancellárja. Mátyás király mellett, hadjárata során is, diplomáciai leveleket fogalmazott, követekkel tárgyalt. 1465-ben Velencébe és Rómába vezetett küldöttséget a török elleni segély ügyében. II. Pál pápától engedélyt szerzett Vitéz János pozsonyi egyeteméhez, Firenzében kapcsolatba került Marsilio Ficínóval és az újplatonizmussal, kódexeket vásárolt magának és királyának.

Az 1458–1465 közötti időszak verseit többnyire a rezignált hang jellemzi, a Fekete-tenger mellé (Tomi) száműzött Ovidius elégiáinak motívumaival utal társtalanságára, a költészetét elsorvasztó környezet közönyére. Betegségek sora emésztette fel gyöngye szervezetét, apasztotta fogyó életkedvét. Édesanyja halálára (1463) szívszorító elégiát írt (*Threnos de morte Barbarae matris*), az 1464-es hadjárat során megbetegedve már az élettől is elbúcsúzott *De se aegrotante in castris* című versével, amelyben büszke öntudattal örökítette meg majdani sírfeliratát.

Ekkoriban írt monumentális epigrammáival a király politikáját támogatta, szatirikus vénáját csak a II. Pál ellen írt versfüzérben csillogtatta meg újra. Ugyancsak kiemelkedő darabja e korszakának az *Abiens valere iubet sanctos reges Waradini* (*Búcsú Váradtól*) című költemény, amely a magyar táj későbbi költői ábrázolásaival vetekszik. 1460 nyarán lefordította az *Íliász* 6. énekének két részletét, illetve Pseudo-Démoszthenész *Epitaphiosát*. 1466-ban írott elégiái kiújuló betegségéről tanúskodnak (*Conquestio de aegrotantibus suis, Ad Somnum*). A lelkével „társalgó” *Ad animam suam* című verse az újplatonizmus tanításának költői foglalataként újra a halál gondolatát veti fel. 1467-ben a király kíséretében volt az erdélyi lázadók leverésekor, vereségüket epigrammákban ünnepelte. 1467–1469 között kincstartó, 1468-ban részt vett Mátyásnak a cseh király, Podjebrád György elleni hadjáratában, s jelen volt 1469-ben, Olmützben, Mátyás cseh királlyá választásán is. 1469–1470-ben szlavón bán, 1470 februárjában a király környezetében megverselte a Firenze által Mátyásnak küldött oroszlánypárt. Humanista mintára összegyűjtötte leveleit (*Hédervári-kódex*), lefordította és Mátyásnak ajánlotta a plutarchosi *Moralia* egy újabb darabját (1467), illetve Démoszthenész egyik, Philipposz elleni beszédét. Elégiáinak gyűjteményét elküldte Marsilio Ficinónak, 1469-ben befejezte a *Guarino-panegyricust*. E látszólag termékeny időszakáról valódi képet a *De amygdalo in Pannonia nata* és a *De arbore nimium fecunda* című költeményei adnak, mindkettő a költői én tragédiájának, kiábrándultságának jelképpé sűrített, modern megfogalmazása.

1471-ben Vitéz Jánossal együtt a Mátyás elleni összeesküvés vezetője lett, ez év telén Nyitrán a leleplezés után is ellenállt. Itália felé menekülve halt meg 1472. március 27-én Medvevárbán. A később kiengesztelődött király Pécssett eltemetette, verseit Váradi Péterrel összegyűjtette a Bibliotheca Corviniana számára. Műveinek első tudományos igényű kritikai kiadása Teleki Sámuel és Kovásznai Sándor nevéhez fűződik (Utrecht, 1784), ezt követően Ábel Jenő (1880), majd Horváth János (1974) tett közzé újabb Janus-műveket. Janus életéről, műveiről adatokban rendkívül gazdag, mindmáig mérvadó monográfiát írt Huszti József (*Janus Pannonius*, Pécs, 1931). A Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum sorozatból régóta hiányzó, modern kritikai összkiadás megjelentetését szinte a XX. század valamennyi jelentős Janus-kutatója tervbe vette, végül Klaniczay Tibor, Borzsák István és Ritoókné Szalay Ágnes védnöksége alatt az 1980-as évek elején megkezdődtek az új Janus-kiadás előmunkálatai.

Az elmúlt húsz év során ugyan e tudományos adósságból sokat törlesztettünk, de közben 1992. május 14-én elvesztettük ügyünk fáradhatatlan harcosát, egyik legjobb mesterünket, Klaniczay Tibort. 2003. július 5-re, születésének 80. évfordulójára szerény ajándékként – *dis manibus optimi magistri Tiburtii*

Klaniczay – kezdtem el írni, összeállítani ezt a Janus-könyvecskét, amely azonban saját fájdalmas veszteségeim (2001. február 13. – *Mater, io, cur me rerum inter prospera linquis?* [Jan. Pann. El. I. 6, 135]; 2005. november 15. – „*hic me, pater optime, fessum / deseris, heu tantis nequiquam erepte periclis!* [Verg. Aen. 3, 710–711]) miatt csak 2007-ben nyert véglegesnek (aligha) mondható formát. A keserű évek fájdalmait átmenetileg enyhítette a régóta várt Janus-kiadás első kötetének (*Iani Pannonii Opera Quae Manserunt Omnia*, Volumen I. – Epigrammata, Fasciculus I. – Textus) megjelenése 2006. aug. 8-án, amelynek „látványosan gyors” megszületésében oroszlánrészt vállalt magára a Janus-szövegeket és szöveg hagyományt több mint két évtizede hűségesen kutató kiváló kollégám, Mayer Gyula (*Iulius Mayer*), illetve a Balassi Kiadó áldozatot, energiát nem kímélő kiadói (Kőszeghy Péter és Gilicze Ágnes). (*Ego – pro mea parvitate – similia loca addidi.*) Az „újszülött Janus-kiadás” hiányosságait pótló, majdani „javított kiadás” számára a 2006 után felfedezett párhuzamokat azóta is – (T)örök Sziszüphoszként – megszállottan gyűjtögetem. 2007. december 9-én a *pallida mors* újból „igazságtalan lábbal kopogtatott be” (*iniquo pede pulsavit*) szorongó életünk ajtaján: meghalt szeretve tisztelt egykori professzorunk, Borzsák István, aki ezentúl az égből figyeli szigorú-jóságos tekintetével a Janus-elégiák kiadása közben atyai segítségéért fohászkozó tanítványait.

Húsz évvel az első (megjelent) Janus-publikációmát követően – Mayer Gyula önzetlen közbenjárása révén – most újtára bocsáthatom a Janusszal eltöltött két évtized írásait abban a reményben, hogy talán mégsem volt elvesztegetett idő e (Vajda Jánoséhoz hasonló) beteljesületlen szerelem. Megköszönöm mindenkinek (*vivis in terra – beatis mortuis in caelo*) a segítséget, amelyet – *ego servus inutilis* – aligha tudok valaha is méltó módon meghálálni...